

Vytautas MAŽIULIS
Vilniaus universitetas

NE DĀNĒ, O DAŅĢĒ

§ 1. Upės *Akmenà* žemupys (nuo Kretingės iki žiočių, t. y. Klaipėdos kraš-
te) turi vardą (vokiškai *Dange*), kuriam ne taip jau seniai buvo oficialiai (Valstybi-
nės lietuvių kalbos komisijos prie Seimo nutarimu) įteisinta lytis (lie. liter.¹) *Dānē*.
Tokį įteisinimą lėmė – ne paslaptis – A. Vanago 1960 m. paskelbtas straipsnis
„Dėl upės vardo *Danė* (*Danija*, *Dangė*)“ (LKK III 317 tt.), kuriame plačiai (iki šiol
plačiausiai) kalbama apie lie. upėvardį „Danė“ ir prieinama prie išvados, kad jo
autentiška bei senovinė lytis esanti būtent (lie. liter.) *Dānē* (ir ypač jos variantas
Dānija); tokią nuomonę palaikė V. Vitkauskas (žr. Kalbos kultūra, 63 nr., 80 t.).
Tačiau ta (A. Vanago) nuomonė yra klaidinga: tikrai autentiška (sinchroniškai ir,
aišku, diachroniškai) yra ne lytis *Dānē* (ar *Dānija*), o lytis *Daņģē* „Danė“, apie visa
tai žr. toliau.

§ 2. A. Vanagas (LKK III 317 tt.) girdėjo vietos lietuvius (Danės pakrančių
žemaičius) tariant upėvardį „Danė“ variantais *Dān^e* *Dān^{ij}*, ir juos transponavo į (lie.
liter.) *Dānē* arba *Dānija*. Bet tarminių *Dān^e* ir *Dān^{ij}* skirtumas yra aiškiai ne fone-
minis, o fonetinis, todėl jas abi galima suvesti į vieną foneminę *Dān^e* su jos
fonetiniu (fakultatyviu) variantu *Dān^{ij}* arba (čia neesminis dalykas) *Dān^{je}*,
kuris, suprantama, nebesuponuoja lie. liter. *Dānija*, žr. toliau (ypač § 7). Vadinasi,
turime lie. liter. *Dānē* (o ne ir lie. liter. *Dānija*). Tik lytį (lie. liter.) *Dānē* (o ne ir
Dānija) pateikia geriausias Klaipėdos krašto lietuvių (žem.) ir vokiečių šnektų bei
jų interferencijos žinovas W. Fenzlau Die deutschen Formen der litauischen Orts-
und Personennamen 141 (iš čia ir J. Endzelīns Latvijas PSR vietvārdi I₁ 193),
taip pat (bet anksčiau už W. Fenzlau) žymusis baltistas A. Bezzenbergeris (žr.
apud A. Bielenstein Die Grenzen des lettischen Volksstammes 250, iš čia ir
pats A. Bielenstein Op. cit. 253). Žr. dar W. Kalvaitis Lietuwiszku Wardu
Klėtele 68 (rašo: *Dane*) arba (V. Kalvaitis Prusijos Lietuvių Dainos 190) daino-
je (iš Dobilų parapijos) „Ui siunte, siunte Manę mamuže Į Danę vandens semti“
(išretinta mano. – V. M.).

¹ Čia ir toliau parašymas lie. liter. reiškia: lietuvių literatūrinės (bendrinės) kalbos lytis, transponuota iš
tarminės lyties.

Pastaba. A. Salyš (TiŽ VI 184, plg. jo Raštai, II, Roma, 1983, 208, 505) greta (lie. liter.) *Dānē* pateikė ir lytį (lie. liter.) *Dānija*, laikydamas šią senesnę už *Dānē* (tokią mintį pasigavo ir A. Vanagas l. c.). Bet tam nepitaria anksčiau minėti dalykai ir tai, kad suponuojamosios (lie. liter.) lyties *Dānija* kildinimas iš kurš. **Danga* (A. Salyš l. c.) morfologiškai (bet ne leksiškai) yra ydingas (žr. §§ 7, 8).

§ 3. A. Vanagas (l. c.) plačiai (bet netiksliai, žr. toliau) interpretuoja visiems žinomus vokiečių (= vok.) šnektų spirantų *g* ir *j* „painiojimo“ atvejus, kuriuos išsamiau (ir visiškai tiksliai) nušvietė V. M. Žirmunskij Nemeckaja dialektologija 290 tt., žr. dar G. Gerullis Die altpreußischen Ortsnamen 220 t., pagaliau, ir mano straipsnį „Dėl Neringos vardo“ (LKK III 307 t. su literatūra). Remdamasis tuo „painiojimu“ A. Vanagas (l. c.) daro išvadą: vok. *Dange* „Danė“ = **Danje* atsiradęs iš (vok.) **Danije* (= **Danige*) < lie. *Dānija* (bet ši lie. lytis iš tikrųjų nėra senovinė resp. nėra autentiška, žr. §§ 2, 7) panašiai kaip vok. (up.) *Minge* „Minija“ = **Minje* atsirado (tuo nereikia abejoti) iš (vok.) **Minije* (= **Minige*) < lie. *Mīnija*. Tokia išvada dėl vok. *Dange* (ne dėl vok. *Mingē*!) kilmės yra neteisinga jau vien štai dėl ko, žr. § 4.

§ 4. XIII–XIV a. Ordino istorijos šaltiniuose rašoma: a) „**Danė**“ – *Danga* (1252 m.), *Dangam* (1253 m.), *Danghen* (1256 m.), *Dange* (ca. 1290 m.) ir kt. (visur tik su -g- resp. -gh-, žr. K. Būga RR III 190; A. Salyš, TiŽ VI 184; V. Kiparsky Die Kurenfrage 191), tačiau b) „**Minija**“ – *Minia* (1253 m.), *Menie* (1328 m.) ir kt. (niekur nėra po -n- parašyta -g- resp. -gh-, žr. A. Salyš l. c., V. Kiparsky Op. cit. 128); plg. dar tai, kad net, pvz., 1759 m. žemėlapyje rašoma *Dange* „Danė“, bet *Minia* „Minija“, žr. žemėlapi (1759 m.): Borussiae Regnum complectans circulos Sambiensem ... (Mokslų Akademijos biblioteka, Rankraščių skyrius, sign. K-1040). Iš visa to išplaukia vienintelė teisinga išvada, kad „*Danga* (t. y. XIII–XIV a. istorijos šaltinių „Danė“. – V. M.) als **Danja* zu lesen haben wir kein Recht“ (A. Salyš l. c.), – labai svarbi išvada, kuri be reikalo ignoruota A. Vanago (l. c.). Jis (A. Vanagas l. c.), remdamasis lytimi (lie. liter.) *Dānija* ir vok. *Minge* „Minija“ = (vok.) **Minje*, teigia, kad XIII–XIV a. vokiečių šaltinių lytis *Danga* (ir pan.) dėl *g* ir *j* „painiojimo“ skaitytina **Danja*. Bet šitoks teiginys yra visai nepagrįstas (žr. jau A. Salyš l. c.), nes: a) vok. šnektose *g* ir *j* buvo (ir yra) „painiojami“ **ne po n**, o tik po *r*, *l* ir intervokalinėj padėty, taip pat žodžio pradžioj (žr. V. M. Žirmunskij l. c.); b) lyties vok. *Dange* tarimas *Danje* (su -nj-, žr. W. Fenzlau l. c.) perteikia vok. *Danē* (su palataliniu -n̄-, žr. § 7); c) lytis lie. (liter.) *Dānija* ir *Dānē* yra visai nesenos (žr. §§ 2, 7, 8); d) vok. *Minge* „Minija“ = **Minje* yra iš (vok.) **Minije* = **Minige* („painiojant“ -j- ir -g- intervokalinėj padėty!) < lie. *Mīnija*. Taigi

istorijos šaltinių lytys (XIII–XIV a.) *Danga*, *Dange* ir kt. aiškiausiai suponuoja senovinę „Danė“ (kurš. resp. lie.) ne su segmentu **Danij-* (resp. ne su šaknimi **Dan-*), o su segmentu (resp. su šaknimi) **Dang-*. Vadinasi, manyti, kad lytis (lie. liter.) *Dānija* esanti senovinė (A. Vanagas l. c.), nėra jokio pamato (žr. dar §§ 2, 7, 8, 10). Upėvardyje „Danė“ senovinę šaknį **Dang-* (o ne **Dan-*) randa ir K. Būga (l. c.), A. Salyš (l. c.), W. P. Schmid (žr. *Linguisticae Scientiae Collectanea*, Berlin–New York, 1994, 338).

§ 5. Visai aišku, kad upėvardis „Danė“ yra kuršiškos kilmės (plg. K. Būga l. c., A. Salyš l. c.) – iš kurš. **Dangē* (laikytino *ē*-kamieniu, žr. toliau) → lie. (XIII a. ir po to) **Dangē*, kuris (t. y. jo kurš. resp. lie. lytys) davė vok. (XIII–XIV a.) **Dange*, o iš jo vėliau (galbūt nuo XV–XVI a.) vokiečių šnektose atsirado (vok.) *Dange* = **Dañ^e* (panašiai jis tariamas ir dabar), t. y. su *-ng-* = (gomurinis nosinis) *-ñ-* (palatalinis, plg. A. Bielenstein Op. cit. 250); žr. dar §§ 6, 7.

§ 6. Junginys vok. *-ng-* nevirto į *-nj-* (tam pritaria ir A. Vanagas, LKK III 319), jis virto į *-ŋ-* ne tik vok. literatūrinėje kalboje, bet ir daugely vok. tarmių, išsamiau žr. V. M. Žirmunskij Op. cit. 364; W. Jung Grammatik der deutschen Sprache (Leipzig, 1967, 473). Lytį (lie. liter.) *Dānija* „Danė“ laikydamas senoviška (bet ji nėra tokia, žr. §§ 2, 4, 7, 10) ir tvirtindamas, kad lie. upėvardis „Danė“ niekada neturėjęs šaknies **Dang-* (bet žr. §§ 4, 7, 10), A. Vanagas (l. c.) sako: „g virtimas į *j* po *n* net vokiečių žemaičių dialekte [...] yra *n e g a l i m a s*“ (išretinta mano. – V. M.); tačiau toks teiginys yra netikslus: vok. *g* po *n* į *j* nevirto dėl to, kad junginys (vok.) *-ng-*, kaip sakyta, virto į *ŋ* (tas dalykas A. Vanagai nebuvo žinomas).

§ 7. Nagrinėjant klaipėdiškių (žem.) upėvardžio „Danė“ (§ 2) istoriją būtina atsižvelgti į tai, kad Klaipėdos mieste (jame yra Danės žiotys) bei artimose jo apylinkėse buvo ypač stipri vietos lietuvių (žem.) ir vokiečių šnektų *i n t e r f e r e n c i j a* (ypač nuo XIX a.), kurią lėmė didesnis ar mažesnis tų vietų gyventojų bilingvizmas – jų kontaktai. Iš lie. **Dangē* „Danė“ = **Dañgē* (su palataliniais **-ñ-* ir **-g-*) atsiradęs (lie. žem.) **Dañg^e* (su labai trumpu bei stipriai redukuotu žodžio galo balsiu, primenančiu paplatėjusį *-i*.) buvo panašus į vok. *Dange* „Danė“ = **Dañ^e* (su palataliniu **-ñ-*, žr. § 5). Toks lie. (žem.) **Dañg^e*, lietuvių (žem.) ir vokiečių šnektų interferencijos (į ją be reikalo neatsižvelgė A. Vanagas) sąlygomis kontaminuojamas su vok. (dial.) *Dange* = **Dañ^e* (jo segmentas **-ñ-* turėjo atrodyti žemaičiams kaip labai minkšta fonema **-ñ-*) ir pastarojo veikiamas, išriedėjo (gal apie XIX a.) į klaipėdiškę lytį (žem.) *Dañ^e* = (lie. liter. *Dānē*) su jos fakultatyviniu fonetiniu (ne fonologiniu) variantu (žem.) *Dañ^{ij}* ar *Dañ^{ie}* (žr. § 2), kuris kaip lytis (lie. liter.) *Dānija* pasigirdo ir A. Vanagai (l. c.). Taigi reikia manyti, kad Danės pa-

krančių vietiniams žemaičiams buvo tik lytis (lie. liter.) *Dānė* (bet ne ir lie. liter. *Dānija*, žr. § 2). Be to, lytis (žem.) *Dān^e* resp. (jos nefonologinis variantas) *Dān^{je}* (šiais atvejais labai minkštas *-n-* vokiečiams turėjo atrodyti kaip *-n^j-* resp *-nj-*) tos interferencijos sąlygomis galėjo kiek artinti lyties vok. **Dan^e* tartį (ji ir šiaip nebuvo tolima) prie (vok.) **Dan^{je}* resp. **Dan^j* (= **Danjə* W. F e n z l a u l. c.). Prie tokios vok. „Danės“ tarties kiek prisidėjo, matyt, ir upėvardis vok. *Minge* „Minija“ (plg. A. S a l y s l. c.) ir gal vok. *Gilge*, bet jie turėjo kitokią (nei vok. „Danė“) istoriją: a) vok. **Minge* = **Minje*, kaip sakyta (§ 4), yra iš vok. **Minije* = **Minige* (*-g-* ir *-j-* „painiojimas“ intervokalinėj padėty, žr. § 4) < lie. *Mīnija* (→ *Mīnė*) ir b) vok. *Gilge* „Gilija“ = **Gilje* yra iš (vok.) **Gilije* = **Gilige* (irgi minėtas *-g-* su *-j-* „painiojimas“) < lie. *Gilijà*.

§ 8. Taigi lytis (lie. liter.) *Dānė* (§§ 2, 7), tam tikru būdu veikiama vok. šnektų tarties, atsirado iš lyties lie. **Dañgė* „Danė“ (§ 7). Šią gražiai atspindi Fr. K u r š a i č i o Liet.-vok. žodyne (p. 78) pateiktoji lytis lie. *Dañgė* „t. p.“ (ne **Dángė!*), taip parašyta **ne laužtiniuose** skliaustuose, vadinasi, **autentiška** (šio svarbiausio fakto, deja, nepastebėjo A. V a n a g a s). Tokios Fr. K u r š a i č i o lyties senoviškumą bei autentiškumą patvirtina ne tik istorijos šaltinių duomenys (§ 4), bet ir kitas (homonimiškas) upėvardis – Nemākščių apyl. upė *Dañgė* (žr. dar § 9). Pagaliau lyties *Dañgė* „Danė“ (Fr. K u r š a i t i s) autentiškumą rodo ir jos šaknies priegaidė (cirkumfleksas – senovinis, žr. § 9). Dėl „Danės“ žr. ir G. H. F. N e s s e l m a n n o Liet. kalbos žodyną 126 (rašoma *Dange*, *-ês*). P a s t a b a : jeigu net kas labai norėtų įtarti kuršaitiškos *Dañgė* autentiškumą (bet tam nėra jokio pamato!), tai ir tuomet atsižvelgiant į tai, kas anksčiau pasakyta, reikėtų suponuoti (resp. rekonstruoti) autentiškiausią (senoviškiausią) upėvardžio „Danė“ lytį (lie.) *Dañgė*. Reikia manyti, kad inovacinė lytis (lie. liter.) *Dānė* (§§ 2, 7) atsirado (gal apie XIX a.) jos vartojimo regione (Danės paupio kraštuose ir netoli nuo jų, žr. § 2), kitur (to regiono pakraščiais ar net ir toliau nuo jų) Danės vardas galėjo išlikti kaip archaizmas, t. y. kaip lytis (lie.) *Dañgė* (tokią išgirdo ir Fr. K u r š a i t i s).

§ 9. Kurš. up. **Dañgė* „Danė“ (su cirkumfleksiniu **-añ-*) yra iš „kreivoji, lenktoji (upė)“ (Danė iš tikrųjų labai netiesi upė!) – fleksijos vedinys iš adj. (fem.) kurš. **dañgā* „kreiva, lenkta“ (plg. lie. up. *Truñpė* ← adj. fem. *trumpà*), o šis yra vedinys iš verb. kurš. **deñg-* „lenkti“ (su cirkumfleksiniu **-eñ-*) = bl. **deñg-* „t. p.“ (> lie. *deñgti*) < bl.-sl. **deñg-* „t. p.“ [žr. Prūsų kalbos etimologijos žodynas I 178 resp. 216 t. s.v. *dangus* resp. *dongo* (su literatūra), plg. K. B ū g a RR III 190]. Kurš. fem. adj. **dangā* „kreiva, lenkta“ (su cirkumfleksiniu **-añ-*) ar (adj. →) subst. **dangā* „kreivumas, lenktumas“ (plg. lie. adj. *geltà* „geltona“ → *geltà* „geltonumas“, žr. Pr. S k a r d ž i u s

LKŽD 37) slypi pievos pavadinime (su metatoniniu šaknies akūtu) la. *Dañga* (daugiau medžiagos žr. J. E n d z e l ĩ n s Op. cit. 194 t. s. v. *dañga*); dėl šio semantikos plg. lie. *lankà* „užliejama paupio pieva“ ← verb. bl. **lenk-* „lenkti“ (žr. E. F r a e n k e l Litauisches etymologisches Wörterbuch 339 s. v. *lankà*). Iš kurš. adj. **dañgā* „kreiva, lenkta“ → **dañgē* „t. p.“ → kurš. up. **Dañgē* bus atsiradęs (kitas su *Dañgē* „Danė“ homonimiškas) upėvardis lie. (žem.) *Dañgė* (Nemākščių apylinkės upė). Daugiau toponiminės lie. ir la. medžiagos, kurią kilme sieju su verb. bl. **deng-* „lenkti“, galima rasti darbuose: J. E n d z e l ĩ n s l. c., A. V a n a g a s Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas (toliau – LHEŽ) 80 s. v. *Dañgė*.

§ 10. A. V a n a g a s, kildindamas lie. (liter.) *Dānė* iš lyties lie. (liter.) *Dānija* ir laikydamas ją senoviška (bet žr. §§ 2, 7), jos senoviškumą mėgina ginti etimologiniu jos gretinimu su lie. *Danys* (balos pavadinimas), *Daniùkas* (ež.), la. *Dana* (dvaro pavadinimas) ir kt., la. *daņava* „klanas, valka“, ir toliau – su av. *dānu-* „upė, srovė“, oset(inų) *don* „vanduo, upė“, žr. LKK III 319, (plg. V. K i p a r s k y Op. cit. 191), LHEŽ 80. Čia pat (t. y. LHEŽ l. c.) pabrėžiama, kad lie. liter. (up.) *Dānija* (*Dānė*) ir visi kiti minėti lie. ir la. žodžiai esą didžiai archajiški – ide. prokalbės reliktai (plg. ir V. P ē t e r a i t i s Mažoji Lietuva ir Tvanksta 80). Tačiau visai tais gretinimais negalima patikėti, nes:

a) lytys (lie. liter.) *Dānė* ir ypač *Dānija* nėra senovinės resp. nėra autentiškos (žr. §§ 2, 4, 7, 8);

b) neatsižvelgta į tų lie. ir la. žodžių darybos analizę bei istoriją – pagrindinį etimologijos reikalavimą;

c) vietovardžių lie. *Danỹs* (bala), *Daniùkas* (ež.) kilmė n e a i š k i, jie yra veikiausiai ne hidroniminės (t. y. ne senės), o asmenvardinės kilmės (plg. ir LHEŽ l. c.), plg. asmenvardinį lie. up. *Globys* (žr. A. V a n a g a s Lietuvos TSR hidronimų daryba 48); žodžių la. *Dana* (dvaras) ir pan., *daņava* kilmė taip pat n e a i š k i, žr. J. E n d z e l ĩ n s Op. cit. 193 (s. v. *dana*), ME I 438 (s. v. *daņava*);

d) lie. *Dānė/Dānija* (ne **Donė/*Donija!*), la. *Dana* (ne **Dāna!*) ir kt. savo segmentu *Dan-* (*dan-*) negali būti archajiški (praindoeuropietiški), tiksliau sakant, negali giminiuotis su av. *dānu-* bei oset. *don*, nes šie suponuoja ne ide. **dān-* (ar **dōn-*), o tik ide. **dān-* (dėl jo žr. J. P o k o r n y Indogermanisches etymologisches Wörterbuch 175, plg. W. P. S c h m i d Op. cit. 130).

Išvados

Klaipėdos krašto upės (vokiškai *Dange*) oficialiai įteisinta vardo lytis lie. *Dānė* iš tikrųjų nėra senovinė (nėra autentiška). Senovinė (ir tikrai autentiška) yra lytis lie.

Dañgė – ta, kurią užfiksavo Fr. K u r š a i t i s. Tokia lie. *Dañgė* klaipėdiškių lietuvių (žemaičių) šnektose dėl stiprios lietuvių ir vokiečių šnektų interferencijos resp. tam tikro vokiečių šnektų poveikio buvo perdirbta (gal apie XIX a.) į lytį lie. *Dānė* (§§ 2, 7). Pastaba: čia lytys lie. *Dañgė*, *Dānė* yra pateiktos ne pagal jų tarminį tarimą (dėl jo žr. patį straipsnį), o pagal jų dėsninę transponaciją į literatūrinę (bendrinę) lietuvių kalbą.

Upėvardis lie. *Dañgė* „Danė“ laikytinas kuršių palikimu – kildintinas iš kurš. **Dañgē* (su cirkumfleksiniu **-añ-*), kuris yra iš „kreivoji, lenktoji (upė)“ (Danė iš tikrųjų yra labai netiesi upė) – fleksijos vedinys iš adj. (fem.) kurš. **dañgā* „kreiva, lenkta“ (plg. lie. up. *Truñpė* ← adj. *trumpà*), o šis yra vedinys iš verb. kurš. **deñg-* „lenkti“ = bl. **deñg-* „t. p.“ (su cirkumfleksiniu **-eñ-*) < bl.-sl. **deñg-* „t. p.“ (dėl jo žr. Prūsų kalbos etimologijos žodynas I 177 t. su literatūra).